

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.24>

УДК 343.98:351.824.11

І. А. Петрова,

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф.

М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1652-6715>,
e-mail: ekobezpeka.ira@gmail.com

В. М. Фесюнін,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,

м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7458-370X>,
e-mail: fesiunin2001@gmail.com

О. С. Донцова,

завідувач сектору лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4828-5450>,
e-mail: olgadoncovan@ukr.net

Місце судової товарознавчої експертизи у запобіганні правопорушенням на роздрібному ринку електричної енергії

Зауважено, що притягненню до кримінальної відповідальності винних у пошкодженні й викраденні енергообладнання, розкраданні електроенергії заважає відсутність у підрозділів поліції методичних матеріалів і навичок розслідування таких правопорушень і практики їх розгляду судами. Акцентовано, що визначення ринкової вартості електроенергії та послуг з її надання перебуває за межами компетенції експертів-товарознавців, оскільки механізм формування цін (тарифів) на цей вид продукції затверджує Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, а контролює держава. Мета статті — окреслити місце судової товарознавчої експертизи у запобіганні правопорушенням на роздрібному ринку електроенергії.

Ключові слова: електрична енергія, правопорушення, державне регулювання, відповідальність, вартість, судово-товарознавча експертиза.

Постановка наукової проблеми. Відсутність свігла або часті перебої в постачанні електроенергії споживачам доволі часто спричинені зловмисниками, які зазіхають на енергетичне обладнання. Розкрадачі навіть

не замислюються про наслідки своїх злочинних діянь: від втрати власного життя до посягань на громадську безпеку регіону. Більшість об'єктів енергетики перебувають під напругою, а тому є джерелом підвищеної небезпеки, що призводить до загибелі самих крадіїв. Крім того, прикордонний статус окремих областей змушує розцінювати такі дії як терористичні, адже під загрозою опиняється стабільність функціонування всієї енергосистеми області.

Із часом електрична енергія стає більш дорогим і привабливим товаром, відповідно, протиправні дії, спрямовані на безкоштовне користування нею, також стають прибутковими. Крім того, загрозлива динаміка щорічного зростання фактів пошкодження та викрадення енергообладнання, розкрадання електричної енергії, самовільних підключень до електромереж та інших протиправних дій доволі швидко може спричинити розбалансування й руйнування електричної галузі не тільки окремої області, а й країни загалом. Тільки на Херсонщині 2014 р. за виявленими фактами безоблікового та безоплатного споживання електроенергії нараховано до сплати 3 млн грн штрафів. 2020 р. подібних правопорушень задокументовано вдвічі більше, а штрафні нарахування склали майже 108 млн грн¹. Саме тому питання протидії подібним правопорушенням із залученням судової товарознавчої експертизи є актуальним.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Опрацюванню проблем функціонування інституту судових експертиз у кримінальному провадженні та запобігання правопорушенням у різних сферах людської діяльності присвятили свої наукові праці такі вітчизняні науковці: А. Ф. Волобуєв, Н. І. Клименко, О. М. Моїсєєв, І. А. Петрова, І. В. Пиріг, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Р. Л. Степанюк, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та ін.²

¹ Про звернення депутатів Херсонської обласної ради VIII скликання до Кабінету Міністрів України щодо запобігання викраденню електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання : рішення IV сесії обласної ради VIII скликання від 05.02.2021 р. № 103. URL: <http://khor.gov.ua/iv-sesiia-khersonskoi-oblasnoi-rady-viii-sklykannia> (дата звернення: 28.03.2021).

² Див., наприклад: Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків, 2000. 336 с. ; Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. Київ, 2007. 521 с. ; Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування та практика застосування : монографія. Харків, 2011. 424 с. ; Петрова І. А. Правові та процесуальні засади судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів : монографія. Харків, 2011. 275 с. ; Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 432 с. ; Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків, 2016. 456 с. ; Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2012. 382 с. ; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків, 2007. 432 с. ; Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с.

Однак, висвітлення місця судової товарознавчої експертизи у запобіганні правопорушенням на роздрібному ринку електричної енергії залишилося поза їхньою увагою.

Метою статті є окреслення місця судової товарознавчої експертизи у запобіганні правопорушенням на роздрібному ринку електричної енергії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Останнім часом практично в усіх регіонах України стрімко збільшується кількість правопорушень, пов'язаних із руйнуванням енергетичних об'єктів, розкраданням обладнання й електричної енергії, а також порушенням Правил роздрібногo ринку електричної енергії¹.

Тільки за останні три роки на об'єктах енергетики в Херсонській області скоєно 105 крадіжок і зафіксовано 370 фактів пошкодження обладнання на загальну суму понад 3 млн грн (викрадено 7 трансформаторів, 1795 кг мастила, 4 т металевих кутів із магістральних опор, більш ніж 8 км дротів тощо)².

Крім того, за останнє півріччя на Сумщині здійснено понад 30 крадіжок енергоукомплектування (розукомплектовано 3 трансформатори, викрадено 14 електролічильників, майже 3 км дротів) та інші крадіжки енергомайна, що призвело до знеструмлення споживачів. Своїми діями мародери завдали збитків майже на 200 тис. грн. Протягом 6 місяців пошкоджено 30 електроопор. На відновлення опор електромереж витрачено майже 170 тис. грн³.

Слід також зазначити, що в кожній області України щороку спостерігається руйнування сотень електричних опор не тільки внаслідок стихійних лих, а й через дорожньо-транспортні приходи. Відновлення зруйнованих електричних опор потребує значних людських і матеріальних ресурсів, відключення від електропостачання споживачів на час усунення аварій.

На стримання цієї небезпечної динаміки спрямовано норми Кримінального кодексу України (далі — *КК України*)⁴, а також нормативно-правових актів, затверджених передусім постановами Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг України (далі — *НКРЕКП*), поміж яких:

¹ Правила роздрібногo ринку електричної енергії : затв. постановою НКРЕКП України від 14.03.2018 р. № 312 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18> (дата звернення: 28.03.2021).

² Про звернення депутатів Херсонської обласної ради ... URL: <http://khor.gov.ua/iv-sesiia-khersonskoi-oblasnoi-rady-viii-sklykannia> (дата звернення: 28.03.2021).

³ Тимошук О. Енергокрадії загрожують здоров'ю та життю громадян. 09.08.2019. URL: <https://khoda.gov.ua/energokrad%D1%96%D1%97-zagrozhujut-zdorov%E2%80%99ju-ta-zhittju-gromadjan> (дата звернення: 29.03.2021).

⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 29.03.2021).

- Правила роздрібного ринку електричної енергії (від 14.03.2018 р. № 312) ¹;
- Кодекс комерційного обліку електричної енергії (від 14.03.2018 р. № 311) ²;
- Кодекс систем розподілу (від 14.03.2018 р. № 310) ³.

Однак, згадані нормативно-правові акти, на нашу думку, не забезпечують належного регулювання та рівня безпеки енергетичної галузі. Сучасні зловмисники розкрадають електроенергію кваліфіковано, майже талановито: наприклад, шляхом протиправного монтування електронних, імпульсних і подібних пристроїв в електролічильники (генератори, трансформатори тощо). Сума збитків через такі правопорушення тільки за один рік і в одній області може сягнути десятків мільйонів гривень. Значна кількість спеціальних пристроїв, застосованих для викрадення електричної енергії, складність їх виготовлення, особливості прихованого монтажу й величезна кількість пропозицій їх продажу за допомогою інтернету, виявлені фахівцями, свідчать про високий рівень кваліфікації розкрадачів і розвиток цієї протиправної діяльності в державі на рівні промислу.

Підтвердженням цього є повідомлення НКРЕКП про початок розслідування порушень законодавства щодо функціонування ринку електроенергії. *«Рішення прийнято на підставі моніторингу поведінки учасників ринку “на добу наперед” та внутрішньодобового ринку та повідомлення ДП “Оператор ринку”»*,— ідеться в офіційному повідомленні. За даними НКРЕКП, ознаки порушень містяться в діях великих виробників електроенергії («Центренерго», «ДТЕК Дніпроенерго», «ДТЕК Західенерго», «ДТЕК Східенерго», «Укргідроенерго»), а також трейдерів («Юнайтед Енерджі», «Синтез Ойл», «Ютіліті Трейдінг», «Нова енергетична компанія», ДП «Гарантований покупець»). У НКРЕКП визнали, що надлишок електроенергії на ринку міг призвести до *«маніпуляцій з продажом обсягів електричної енергії деякими учасниками ринку, зокрема, ТЕС/ТЕЦ»*. Для того щоб обмежити такі маніпуляції, 03.06.2020 р. НКРЕКП ухвалила постанову, відповідно до якої продавати електроенергію можна тільки за умови підтвердження фізичної можливості її виробити ⁴.

¹ Правила роздрібного ринку електричної енергії ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18> (дата звернення: 28.03.2021).

² Кодекс комерційного обліку електричної енергії : затв. постановою НКРЕКП від 14.03.2018 р. № 311 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18> (дата звернення: 29.03.2021).

³ Кодекс систем розподілу : затв. постановою НКРЕКП від 14.03.2018 р. № 310 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0310874-18> (дата звернення: 29.03.2021).

⁴ НКРЕКП почала офіційне розслідування порушень на ринку електроенергії, про які йшлося у розслідуванні «Схем» // Офіційний сайт «Радіо Свобода». 11.03.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-nkrekp-rozsliduvannya-elektroenerhiya/31145061.html> (дата звернення: 29.03.2021).

Крім того, із 2018 р. фахівці АТ «Херсонобленерго», застосовуючи спеціальні технічні засоби, обстежили 2070 об'єктів споживачів і на 254 з них зафіксували джерела випромінювання роботи високочастотних генераторів. Однак, вилучити ці пристрої (зважаючи на обумовлений законодавством порядок) мали змогу лише у 48 випадках (18 %) ¹. Вражають цинізм і жага до наживи розкрадачів електроенергії, які нехтують здоров'ям та життям не тільки своїми, а й оточуючих. Лєвова частка ласих до безкоштовної електроенергії — ділки, які використовують високочастотні генератори. Ці пристрої загальновідомі своїм шкідливим впливом на організм людини: їх робота здатна спричинити низку захворювань — від хвороб крові й серцево-судинної системи до онкології ².

«Викрадення гарячої або питної води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку, результати вимірювання яких використовуються для здійснення комерційних розрахунків (якщо використання приладів обліку обов'язкове), або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб» (ст. 188¹ КК України) ³. Викрадення електроенергії, якщо такими діями завдано значної шкоди, тягне за собою кримінальну відповідальність: ***штраф від 100 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років***. Ті самі дії, учинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони завдали шкоду у великих розмірах,— караються ***позбавленням волі на строк до 3 років*** ⁴.

Основою для виявлення розкрадання електроенергії є також пофідерний аналіз, коли щодо окремих ділянок мереж фахівці детально аналізують динаміку споживання у розрізі кожного споживача з використанням даних про споживання попередніх років, виявленням фактів підозрілої нестабільності (істотних спадів або нарощування), не пов'язаних із сезонними коливаннями споживання або іншими об'єктивними факторами. Безпосередньо факти крадіжок електроенергії під час планових і позапланових перевірок виявляють працівники обленерго, обстежуючи засоби обліку споживачів згідно з чинним законодавством України. Під час рейдової роботи використовують комплекс обладнання, який складають зразкові лічильники, прилади вимірювання струму, прилади вимірювання залишкової намагніченості, аналізатори спектра електромагнітного випромінювання тощо. Для створення достатньої доказової бази, необхідної під час розгляду оформлених

¹ Про звернення депутатів Херсонської обласної ради ... URL: <http://khor.gov.ua/iv-sesiia-khersonskoi-oblasnoi-rady-viii-sklykannia> (дата звернення: 28.03.2021).

² Тимошук О. Зазнач. твір. URL: <https://khoda.gov.ua/energokrad%D1%96%D1%97-zagrozhujut-zdorov%E2%80%99ju-ta-zhittju-gromadjan> (дата звернення: 29.03.2021).

³ Кримінальний кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 29.03.2021).

⁴ Там само.

актів, усі порушення фіксують фото- та відеоапаратурою. Часто до обленерго звертаються громадяни, які повідомляють про підозру щодо можливих незаконних дій своїх недисциплінованих сусідів.

У разі виявлення фактів крадіжки електроенергії шляхом безоблікового користування, самовільного підключення до мереж, пошкодження приладів обліку, зриву (пошкодження) пломби й інших дій споживача, що призводять до зниження показників роботи приладу обліку або мереж, працівники розподільної компанії складають акт про порушення Правил роздрібного ринку електричної енергії та, залежно від правопорушення, припиняють електропостачання. На підставі акту працівники компанії обчислюють розмір завданих збитків згідно з методикою, затвердженою відповідною постановою НКРЕКП. Однак, слід наголосити на тому, що за фактами, де сума збитків за розкрадання електричної енергії складає 113 500 грн і більше (ст. 188¹ КК України передбачено кримінальну відповідальність), складно знайти особу, яка має відбутися покарання за таке правопорушення.

Крім того, фахівці різних постачальників електроенергії для відкриття кримінального провадження за цією статтею готують усі необхідні матеріали, подають клопотання до слідчих органів про необхідність проведення певних слідчих дій із документування подібних правопорушень та інших заходів із забезпечення кримінального провадження, однак, до кримінальної відповідальності розкрадачів не притягують. Минулого року за всіма регіонами нашої держави за ст. 188¹ КК України суд не ухвалив жодного обвинувального вироку.

Потерпілим у кримінальних провадженнях за фактами розкрадання електроенергії, її постачальникам, операторам системи розподілу та споживачам не забезпечено права на швидке, повне й неупереджене розслідування та судовий розгляд за відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Крім того, у єдиній нормі КК України (ст. 188¹), що визначає обмежений перелік протиправних дій із розкрадання електричної енергії, узагалі не йдеться про обтяжливі обставини скоєння такого правопорушення посадовою особою з використанням службового становища, за виготовлення, збут або використання пристроїв, які з метою розкрадання електричної енергії блокують роботу приладів обліку тощо. Отже, навіть якщо розкраданням електричної енергії завдано шкоди у великих чи особливо великих розмірах чи за інших обтяжливих обставин, то на кваліфікацію складу правопорушення це не вплине, і найсуворіше покарання за такі дії винні несуть як за нетяжке правопорушення у вигляді обмеження волі до трьох років. Проте, за аналогічних умов, крадіжку будь-якого іншого майна (ч. 4 ст. 185 КК України), у законодавстві визначено як тяжке правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років ¹.

¹ Кримінальний кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 29.03.2021).

Окремо слід наголосити, що згідно з положеннями Кодексу комерційного обліку електричної енергії, сторона, відповідальна за точку комерційного обліку, і/або сторона, що контролює об'єкт, на якому встановлено вузли обліку електроенергії, зобов'язані надавати безперешкодний доступ до нього уповноваженим представникам контролюючих органів і зацікавленим сторонам упродовж робочого часу для проведення технічної перевірки обладнання вузла обліку або зчитування показників з лічильників електроенергії¹.

Однак, відсутність механізму забезпечення такого права постачальникові чи операторові системи розподілу на практиці призводить до того, що (з метою приховати факти розкрадання електроенергії й уникнути відповідальності) споживач, який застосовує пристрій для зниження показників електролічильників, не допускає представників на об'єкт для перевірки вузлів обліку, а після складання відповідного акту про недопуск і залишення контролюючим органом об'єкта перевірки, споживач демонтує та приховує такий пристрій (високочастотний генератор, магніт і т. ін.), після чого дозволяє оглянути лічильник. Будь-яка відповідальність споживача-крадія за такі протиправні дії чи можливість їх попередження законом не передбачені.

Як нам вбачається, головною перепоною в притягненні винних у цих правопорушеннях до кримінальної відповідальності слід визнати відсутність у підрозділах поліції методичних матеріалів і навичок із розслідування кримінальних проваджень за фактами розкрадань електроенергії та практики розгляду їх судами; недосконалість і неузгодженість правових норм, відсутність їх офіційного тлумачення. Так, для притягнення до кримінальної відповідальності винних у розкраданні електроенергії, відповідно до ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України², слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, заподіяних таким правопорушенням.

Крім того, фахівці облenergo акцентують увагу на тому, що експерти державних спеціалізованих судово-експертних установ МВС України та Мін'юсту України не проводять експертиз щодо визначення розміру збитків, заподіяних розкраданням електроенергії. Експерти мотивують це тим, що вартість такого товару, як електроенергія, не є предметом експертного дослідження, оскільки на нього державою встановлено фіксовані ціни, а відомчі інструкції (для експертів) із цього питання відсутні.

Слід погодитись із тим, що в умовах сьогодення експертна практика не повною мірою задовольняє потреби судово-слідчих органів, юридичних

¹ Кодекс комерційного обліку ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18> (дата звернення: 29.03.2021).

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.03.2021).

осіб і звичайних громадян у розв'язанні нагального питання з оцінювання якості й вартості продуктів енергетики. На сучасному етапі розвитку національної економіки вартість певних видів продуктів енергетики (природного газу, продуктів його переробки тощо) оцінюють за загальною схемою з оцінювання рухомого майна (відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»¹). Загальні вимоги, порядок, принципи, методичні підходи й методи оцінювання, база оцінювання та види вартості мають відповідати регламенту Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440².

Зазначимо, що відсутність методичних матеріалів із повним переліком вихідних даних, необхідних для визначення ринкової вартості продуктів енергетичного комплексу, спричиняє розбіжності у висновках експертів. Крім того, оскільки предмет і задачі судової товарознавчої експертизи продуктів енергетики до сьогодні чітко не визначені, то питання, поставлені перед експертами-товарознавцями в разі призначення такого роду експертизи, можуть перебувати за межами їх компетенції, а висновки мати таку редакцію: «Не є можливим»³. Розв'язання цієї проблеми потребує наукового обґрунтування окремих дефініцій і їх визначення; удосконалення сучасного законодавства щодо регулювання цього ринку (електричної енергії, природного газу тощо); запровадження принципів незалежного оцінювання ринку цього товару та послуг із його надання.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стратегічним курсом на створення правової, демократичної держави. В Україні впроваджують радикальні соціально-економічні реформи, відбувається процес демократизації всіх сторін суспільного життя, що неможливо без зміцнення законності та правопорядку, забезпечення надійної охорони конституційних прав і свобод громадян. Крім того, з 01.07.2019 р. в Україні розпочав роботу новий ринок електроенергії, основою якого є європейська модель, що ефективно працює в Угорщині, Словаччині, Чехії, Німеччині, Франції, країнах Балтії та Скандинавії. Запровадження новацій — процес доволі складний, тому до сьогодні неврегульованими залишаються деякі питання і спірні моменти щодо цього ринку послуг. Однак, беззаперечним

¹ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001р. № 2568-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.03.2021).

² Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : затв. Постановою КМУ від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 29.03.2021).

³ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 5.03.2021).

є факт: нова модель ринку електроенергії покликана створити в Україні здорове конкурентне середовище для всіх учасників енергетичного процесу.

Зазначимо, що до 01.07.2019 р. в Україні діяла модель ринку електричної енергії «Енергетичний пул»: усі генеруючі компанії продавали електроенергію єдиному Державному підприємству «Енергоринок» за встановленими державою тарифами за відомим алгоритмом «витрати+». За таких умов постачальники (зазвичай обленерго) могли купувати електроенергію тільки у цього самого ДП «Енергоринок» за однаковими для всіх споживачів цінами, розрахованими за визначеною методикою.

Ця система мала багато недоліків через те, що ціну зумовлював не ринок (тобто баланс між пропозицією та попитом), а держава (штучно, через єдиного регулятора — НКРЕКП). У такому аспекті ці товари не могли бути об'єктами судового товарознавства. Однак, нова модель ринку енергетичного комплексу створила підґрунтя для іншого ставлення громадян до такого виду товару та послуг з їх надання. Останнім часом до Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України й решти експертних установ Мін'юсту України активно надходять звернення юридичних осіб і звичайних громадян із проханням провести дослідження з визначення ринкової вартості електроенергії, зазначеної у додатках до звернення.

Станом на сьогодні (за функціонування нової моделі) споживачів — фізичних осіб ринку — захищено державою. НКРЕКП разом з урядом визначили механізм, завдяки якому постачальники, що відокремилися від обленерго, мають поставляти електроенергію населенню за тарифами, які діяли в Україні раніше (незважаючи на те, що такі тарифи є нижчими за їхню собівартість). Водночас фізичні особи можуть самостійно обирати постачальника, щоправда, уже за значно вищими, ринковими тарифами.

Для юридичних осіб діють ринкові механізми, а ціна електроенергії залежить від кількох чинників: обсягів споживання; графіків оплати та платіжної дисципліни; графіка споживання протягом доби тощо. Крім того, постачальник може запропонувати кожному споживачеві індивідуальні умови для співробітництва з урахуванням специфіки такого клієнта. Сьогодні в умовах шойно реформованого ринку електроенергії постачальники зазвичай не пропонують фіксованих цін на електричну енергію, а укладають договори, зважаючи на оптові ціни на електроенергію на електроенергетичних біржах.

Окремо наголосимо, що роздрібний сучасний ринок можна розподілити на дві частини: «універсальний» і «вільний» ринок. Особливості цих ринків полягають у тому, що: «універсальний» ринок обмежено адміністративними межами регіональних областей (незалежно від власності електричних мереж); «вільний» ринок обмежено територією України. Універсальна послуга — це «енергія з доставкою», тому ціну універсальної послуги

сформовано з урахуванням витрат на доставку енергії до споживача. Крім того, на «вільному» ринку продають енергію без доставки, отже, ціна зазвичай не враховує вартості передавання та розподілу (хоча дозволені варіанти врахування вартості доставки за вибором споживача).

Правові, економічні й організаційні засади функціонування ринку електричної енергії визначає Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII «Про ринок електричної енергії» (далі — *Закон № 2019-VIII*)¹. Цей Закон регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передаванням, розподілом, купівлею-продажом, постачанням електричної енергії для забезпечення надійного й безпечного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням інтересів споживачів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище. Ринок допоміжних послуг — система відносин, що виникають у зв'язку з придбанням допоміжних послуг у постачальників оператором системи передавання. У Законі № 2019-VIII чітко визначено, що для забезпечення постачання електричної енергії споживачам постачальник універсальних послуг здійснює купівлю-продаж електроенергії на ринку електричної енергії за вільними цінами.

Методику (порядок) розрахунку ціни електроенергії, запропонованої постачальником універсальних послуг під час формування цін на універсальні послуги, затверджує регулятор — НКРЕКП².

Правову основу функціонування ринку електричної енергії складають: Конституція України, Закон № 2019-VIII та інші Закони України («Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу»³, «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»⁴, «Про природні монополії»⁵, «Про захист економічної конкурен-

¹ Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (дата звернення: 29.03.2021).

² Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 р. № 1540-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (дата звернення: 29.03.2021).

³ Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу : Закон України від 05.04.2005 р. № 2509-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2509-15> (дата звернення: 29.03.2021).

⁴ Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (дата звернення: 29.03.2021).

⁵ Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (дата звернення: 29.03.2021).

ції»¹, «Про охорону навколишнього природного середовища»²), а також міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та інші нормативно-правові акти України.

Викладене вище свідчить про те, що визначення ринкової вартості електричної енергії та послуг з її надання перебуває за межами компетенції експертів-товарознавців, оскільки механізм формування цін (тарифів) на цей вид продукції контролює держава та затверджує НКРЕКП. Усунути прогалини в оцінюванні продуктів енергетичного комплексу в експертній судовій товарознавчій практиці допоможуть методичні рекомендації й методики з визначення ринкової вартості продуктів енергетики під час проведення судових товарознавчих експертиз, у яких необхідно: визначити предмет, завдання, об'єкти дослідження цієї судової експертизи; виробити підходи й методи до оцінювання їхньої вартості; обумовити асортимент товару, сформований на світовому ринку та на ринку України; чітко окреслити межі компетенції експертів-товарознавців.

Висновки. Маємо зазначити, що навіть коли розкраданням електричної енергії завдано шкоду у великих чи особливо великих розмірах або за інших обтяжливих обставин, то на кваліфікацію складу правопорушення це не вплине, а найсуворіше покарання за такі дії винні нестимуть як за нетяжке правопорушення у вигляді обмеження волі до 3 років.

Зауважуємо, що відсутність методичних матеріалів із повним переліком вихідних даних, необхідних для визначення ринкової вартості продуктів енергетичного комплексу, спричиняє розбіжності у висновках експертів. Розв'язання цієї проблеми потребує наукового обґрунтування окремих дефініцій і їх визначення; удосконалення сучасного законодавства щодо регулювання цього ринку (електричної енергії, природного газу тощо); запровадження принципів незалежного оцінювання ринку цього товару та послуг з його надання.

Доведено, що усувати проблемне питання щодо оцінювання продуктів енергетичного комплексу в експертній судовій товарознавчій практиці допоможуть методичні матеріали з визначення ринкової вартості продуктів енергетики для проведення судових товарознавчих експертиз, у яких потрібно: визначити предмет, завдання, об'єкти дослідження цієї судової експертизи; виробити підходи й методи до оцінювання їхньої вартості; обумовити асортимент товару, сформований на світовому ринку та на ринку України; чітко окреслити межі компетенції експертів-товарознавців.

¹ Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 29.03.2021).

² Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 29.03.2021).

Зважаючи на викладене вище, можна дійти такого висновку: визначення ринкової вартості електричної енергії та послуг з її надання перебуває за межами компетенції експертів-товарознавців, оскільки механізм формування цін (тарифів) на цей вид продукції контролює держава та затверджує регулятор — НКРЕКП.

References

- Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychni rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen* : zatv. nakazom Min'istru Ukrainy vid 08.10.1998 r. № 53/5 (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (data zvernennia: 5.03.2021) [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2007). *Sudova ekspertolohiia. Kurs leksii* : navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Kodeks komertsiihnoho obliku elektrychnoi enerhii* : zatv. postanovoiu NKREKP vid 14.03.2018 r. № 311 (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Kodeks system rozpodilu* : zatv. postanovoiu NKREKP vid 14.03.2018 r. № 310 (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0310874-18> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy* : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Moisieiev, O. M. (2011). *Ekspertni tekhnolohii: teoriia formuvannia ta praktyka zastosuvannia* : monohraf. Kharkiv [in Ukrainian].
- Natsionalnyi standart № 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»* : zatv. Postanovoiu KMU vid 10.09.2003 r. № 1440 (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- NKREKP pochala ofitsiine rozsliduvannia porushen na rynku elektroenerhii, pro yaki yshlosia u rozsliduvanni «Skhem»* // Ofitsiinyi sait «Radio Svoboda». 11.03.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-nkrekp-rozsliduvannya-elektroenerhiya/31145061.html> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Petrova, I. A. (2011). *Pravovi ta protsesualni zasady sudovo-tovarovnavchykh ekspertyz spozhyvchykh tovariv* : monohraf. Kharkiv [in Ukrainian].
- Pravyla rozdrubnogo rynku elektrychnoi enerhii* : zatv. postanovoiu NKREKP Ukrainy vid 14.03.2018 r. № 312 (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18> (data zvernennia: 28.03.2021) [in Ukrainian].
- Pro kombinovane vyrobnytstvo teplovoi ta elektrychnoi enerhii (koheneratsiui) ta vykorystannia skydnoho enerhopotentsialu* : Zakon Ukrainy vid 05.04.2005 r. № 2509-IV (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2509-15> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Pro Natsionalnu komisiiu, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh* : Zakon Ukrainy vid 22.09.2016 r. № 1540-VIII (zi zmin.

- ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (data zvernennia: 29.03.2021)[in Ukrainian].
- Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha* : Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. № 1264-XII (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini* : Zakon Ukrainy vid 12.07.2001r. № 2568-III (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Pro pryrodni monopolii* : Zakon Ukrainy vid 20.04.2000 r. № 1682-III (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Pro rynek elektrychnoi enerhii* : Zakon Ukrainy vid 13.04.2017 r. № 2019-VIII (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii* : Zakon Ukrainy vid 11.01.2001 r. № 2210-III (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Pro zvernennia deputativ Khersonskoi oblasnoi rady VIII sklykannia do Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo zapobihannia vykradenniu elektrychnoi abo teplovoi enerhii shliakhom yii samovilnoho vykorystannia* : rishennia IV sesii oblasnoi rady VIII sklykannia vid 05.02.2021 r. № 103. URL: <http://khor.gov.ua/iv-sesiia-khersonskoi-oblasnoi-rady-viii-sklykannia> (data zvernennia: 28.03.2021) [in Ukrainian].
- Simakova-Iefremian, E. B. (2016). *Kompleksni sudovo-ekspertni doslidzhennia: teoriia ta praktyka* : monohraf. Kharkiv [in Ukrainian].
- Pyrlih, I. V. (2015). *Teoretyko-prykładni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia* : monohraf. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L. (2012). *Kryminalistychnе zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh u biudzhethnii sferi Ukrainy* ; za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. A. F. Volobuieva. Kharkiv [in Ukrainian].
- Tymoshchuk, O. (2019). *Enerhokradii zahrozhuiut zdorov'iu ta zhyttiu hromadian*. 09.08.2019. URL: <https://khoda.gov.ua/energokrad%D1%96%D1%97-zagrozhujut-zdorov%E2%80%99ju-ta-zhittju-gromadjan> (data zvernennia: 29.03.2021) [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu. (2007). *Kryminalistychna taktyka (systemno-strukturnyi analiz)* : monohraf. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzheni* : monohraf. Kharkiv [in Ukrainian].
- Volobuiev, A. F. (2000). *Problemy metodyky rozsliduvannia rozkradan maina v sferi pidpriemnytstva* : monohraf. Kharkiv [in Ukrainian].

И. А. Петрова, В. Н. Фесюнин, О. С. Донцова

Место судебной товароведческой экспертизы в предупреждении правонарушений на розничном рынке электроэнергии

Подчёркнуто, что угрожающая динамика ежегодного увеличения количества фактов порчи и воровства энергооборудования, кражи электрической энергии, самопроизвольного подключения к электросетям может

привести к разбалансированию и разрушению электрической отрасли не только отдельной области, но и страны в целом. Обращено внимание на то, что на сдерживание этой опасной динамики направлены нормативно-правовые акты, осуществляющие государственное регулирование в сфере энергетики, которые, к сожалению, не обеспечивают стабильной безопасности в этой сфере. Констатируется, что для открытия уголовного производства по статье 188¹ Уголовного кодекса Украины специалисты различных поставщиков электрической энергии подготавливают все необходимые материалы, подают ходатайства следственным органам о необходимости проведения тех или иных следственных действий, однако, в итоге нарушителей к уголовной ответственности так и не привлекают. Установлено, что главным препятствием в привлечении виновных в этих нарушениях к уголовной ответственности следует признать отсутствие в подразделениях полиции методических материалов и навыков в расследовании уголовных производств по фактам хищения электрической энергии и практики их рассмотрения судами.

Доказано, что отсутствие методических материалов с полным перечнем исходных данных, необходимых для определения рыночной цены продуктов энергетического комплекса, приводит к расхождению в заключениях экспертов. Решить проблемный вопрос оценивания продуктов энергетического комплекса в экспертной практике помогут новые методики определения рыночной цены продуктов энергетики при проведении судебных товароведческих экспертиз. Предложено определить предмет, задачи, объекты исследования этой судебной экспертизы; выработать подходы и методы к оцениванию их стоимости; оговорить ассортимент товара, сформировавшийся на этом рынке в мире и в Украине; четко обозначить границы компетенции экспертов-товароведов. Акцентировано, что определение рыночной цены электрической энергии и стоимости услуг по её предоставлению выходит за пределы компетенции экспертов-товароведов, поскольку механизм формирования цен (тарифов) на этот вид продукции контролирует государство и утверждает регулятор — Национальная комиссия, осуществляющая государственное регулирование в сферах энергетики и коммунальных услуг.

Ключевые слова: электрическая энергия, правонарушения, государственное регулирование, ответственность, стоимость, судебно-товароведческая экспертиза.

I. Petrova, V. Fesiunin, O. Dontsova

**Place of forensic commodity expertise in the prevention of offenses
in the retail electricity market**

The article emphasizes that the threatening dynamics of the annual increase in the facts of damage and theft of energy equipment, theft of electrical energy, spontaneous connection to electrical grids can lead to imbalance and

destruction of the electrical industry not only in a separate region, but also in the country as a whole. Attention is drawn to the fact that regulatory legal acts are aimed at curbing this dangerous dynamic, that carry out state regulation in the energy sector which, unfortunately, do not ensure stable security in this area. It is stated that specialists from different suppliers of electric energy prepare all the necessary materials to open criminal proceedings under Article 1881 of the Criminal Code of Ukraine, submit petitions to the investigating authorities about the need to carry out certain investigative actions, however, violators are not prosecuted. It was found that the main obstacle in bringing the perpetrators of these violations to criminal responsibility is the lack of methodological materials and skills in the police units in the investigation of criminal proceedings on the facts of theft of electrical energy and the practice of their consideration by courts.

It has been proved that the lack of methodological materials with a complete list of initial data that are necessary to determine the market price of products of the energy complex leads to discrepancies in conclusions of experts. New methods for determining the market price of energy products during forensic commodity examinations will help to resolve the issue of assessing the products of the energy complex in expert practice. It is proposed to determine the subject, tasks, object of research of this forensic examination; outline possible approaches and methods for assessing their value; establish the assortment of goods that has formed in this market in the world and in Ukraine; clearly identify the boundaries of competence of commodity experts. It is emphasized that the determination of the market price for electricity and the cost of services for its provision goes beyond the competence of commodity experts, since the mechanism for setting prices (tariffs) for this type of product is controlled by the state and approved by the Regulator – National Energy and Utilities Regulatory Commission.

Keywords: *electric energy, offenses, state regulation, responsibility, cost, forensic commodity examination.*

Надійшла до редколегії 31.03.2021 р.

Петрова І. А., Фесюнін В. М., Донцова О. С. Місце судової товарознавчої експертизи у запобіганні правопорушенням на роздрібному ринку електричної енергії. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2021. Вип. 23. С. 311—325. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.24>.